

Verslag Lerend Netwerk Co-waarderen

Studiedag 31 mei 2024: gelijkwaardig het gesprek
voeren

COLOFON

Auteur

Tine Hermans (FARO), Geertje Huisman (RCE), Mirjam Sneeuwloper (RA), Max Trommelen (RA), Jacqueline van Leeuwen (FARO), Leonie Wingen (RCE)

Redactie

Jacqueline van Leeuwen

Tekstredactie

Birgit Geudens (FARO)

Met dank aan

Alle sprekers en deelnemers van het lerend netwerk

Publicatiedatum

september 2024

Partners

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Reinwardt Academie

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Reinwardt Academie
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten

Verantwoordelijke uitgever

Olga Van Oost, FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw, Grasmarkt 105 bus 44, 1000 Brussel.

Wettelijk depot

D/2024/11.524/7

Contact

Jacqueline van Leeuwen
Coördinator vorming en advies
jacqueline.vanleeuwen@faro.be
T 32 02 213 10 88

creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0

INHOUD

1 Welkom	4
2 Kennismaken met co-waarderen	5
1. Wat is co-waarderen?	5
2. Concrete voorbeelden	5
3. Casus bespreken in kleine groepjes	6
3 Co-waarderen in de praktijk, dilemma-oefening en gesprek	8
1. Casus: de bontjas van Aaïcha Bergamin (1932-2014)	8
2. Dilemmagesprekken in drie groepjes	9
3. Afronding dilemmagesprek	10
4 Co-waarderen bij Red Star Line Museum	12
1. Participatief verhalen verzamelen	12
2. Hoe maak je mensen warm om hun verhaal te delen?	13
3. Conclusies en tips vanuit RSL	14
5 Wanneer luister je echt?	15
1. We kijken altijd door een bepaalde bril	15
2. Samen de WAS doen	15
3. Conclusie	16
6 Safe(r) en Brave(r) Space	17
1. Wat zijn safe spaces?	17
2. Naar een inclusieve instelling	18

1 Welkom

Het Vlaams-Nederlandse Lerend Netwerk Co-waarderen ontstond *online* in coronatijden. Daar bundelden we onze krachten om een aantal tools te ontwikkelen, zoals een competentieprofiel en een overzicht van tips en tops uit de praktijk. Vanaf 2024 kent dit netwerk een doorstart, met verschillende bijeenkomsten. Naast studiedagen organiseren we ook praktijkbezoeken achter de schermen bij collega's.

Op 31 mei 2024 vond de eerste studiedag plaats in Amsterdam. FARO, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de Reinwardt Academie bundelden hun krachten voor een gevarieerd programma over het thema: "Hoe kunnen we gelijkwaardig het gesprek voeren?"

Uit de aankondiging: "Co-waarderen richt zich op trajecten waarbij erfgoedinstellingen op basis van gelijkwaardigheid samenwerken met groepen, gemeenschappen of individuen die daarbij een vorm van inspraak hebben op te maken keuzes. Hoe ontdekt u wie zich betrokken voelt? Luistert u naar de verschillende stemmen en meningen? Wat heeft u nodig om onderbelichte aspecten te adresseren?"

Tijdens de studiedag testten we werkvormen uit die ons verder kunnen helpen. Het was een interactieve ontmoeting met oefeningen, reflectie, casestudies en veel ruimte voor open gesprekken rondom dilemma's. Onmogelijk om samen te vatten, maar in dit verslag doen we toch een poging.

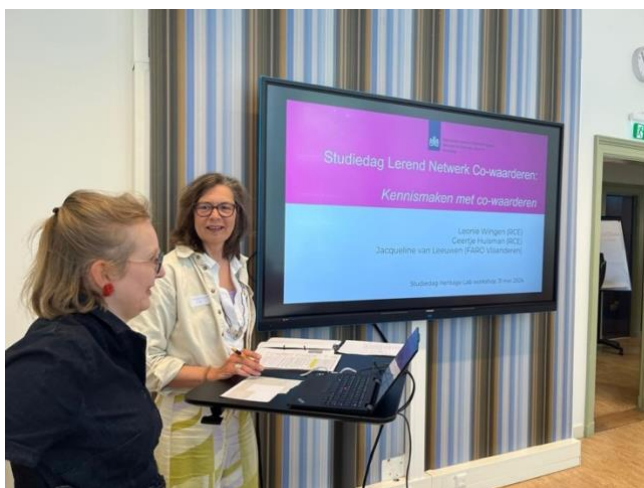
Wij wensen u veel leesplezier en hopen u op een volgende bijeenkomst van het lerend netwerk te mogen verwelkomen!

2 Kennismaken met co-waarderen

Deze parallelsessie werd gegeven door Geertje Huisman (RCE), Leonie Wingen (RCE) en Jacqueline van Leeuwen (FARO). Zij startten met een uitleg van wat co-waarderen inhoudt en waarom u een co-waarderingstraject zou starten. Vervolgens gingen de deelnemers met elkaar in gesprek over een concrete casus.

1. WAT IS CO-WAARDEREN?

Co-waarderen is een samenwerkingsvorm waarbij de erfgoedgemeenschap een bepaalde mate van zeggenschap heeft; hun perspectieven maken deel uit van besluitvormingsprocessen in de erfgoedinstelling. Co-waarderen is een vorm van co-creatie.

Deze aanpak versterkt het gevoel van gezamenlijke verantwoordelijkheid ten aanzien van erfgoed, én levert ook kennis op om zo de collectie diverser en de samenstelling democratischer te maken. Ook kan het leiden tot meer draagvlak bij alle betrokkenen, waardoor een duurzame band met het erfgoed ontstaat.

2. CONCRETE VOORBEELDEN

- > Een bottom-upproject dat vanuit de **Tilburgse spoorgemeenschap** is gestart, nadat voor het Stedelijk Museum Tilburg duidelijk werd dat de gemeenschap het erfgoed van het spoor en van de NS (= Nederlandse Spoorwegen, red.) Hoofdwerkplaats wou bewaren. Samen met leden uit de gemeenschap deed het museum een oproep om objecten in te dienen, waarna de collectie werd samengesteld op basis van bepaalde waarderingscriteria waarmee beide partijen het eens waren. De bijbehorende verhalen zijn vastgelegd.
- > **Participatieve ontzamelingen** bij het Stedelijk Museum **Schiedam**, waarbij objecten uit de collecties stadsgeschiedenis samen met de stadsbewoners gewaardeerd en verrijkt zijn met perspectieven van inwoners uit de stad.
- > **Museum M in Leuven** heeft als missie om beeldgeletterdheid te versterken en heeft tijdens de coronaperiode aan de hand van **een game** dit online als co-creatie aangepakt. Zo stelde het museum samen met de 'Konijnen van M' een tentoonstelling samen waarin werken uit het depot door een tiental proefkonijnen werden gekozen om een plek in de schijnwerper te krijgen, die ze anders nooit zouden hebben gekregen.

Daarna werden er door deelnemers vragen en voorbeelden gedeeld:

- > Een project waarbij 3D-modellen gemaakt zijn als nabootsing van cultureel erfgoed. Hierbij werd de betreffende erfgoedgemeenschap aanvankelijk onvoldoende bevraagd, waardoor er spanningen ontstonden.
- > Een museum dat kindertours ontwikkelt, door er ook kinderen bij te betrekken, om zo aan te sluiten op wat zij belangrijk vinden: "Je gaat anders kijken door de ogen van kinderen."
- > Een derde project was de kwestie van een stadsmuseum dat zich buigt over de kunstcollectie van de gemeente, omdat deze niet bij de nieuwe missie en visie van het museum aansluit. Ze hebben te maken met een actiegroep die zich verzet tegen dit besluit. De vraag is: hoe moet je omgaan met deze weerstand? Verschillende aanwezigen kenden zo'n situatie. Werken met activistische gemeenschappen wordt als lastig ervaren. Toch ligt hierin ook een kans: achter weerstand schuilt eigenlijk een wens in een ietwat 'onhandige' verpakking van boosheid. Weerstand komt vaak vanuit geëngageerde gemeenschappen en als instellingen daarmee leren omgaan en kunnen achterhalen van waaruit die ontstaat, dan kan dat tot veel winst leiden.

Ook intern bij instellingen is het goed dat men zich van te voren bewust is van de normen en aannames die intern gelden. Hoe ga je om met mensen in je organisatie die niet op de hoogte zijn van wat een participatietraject inhoudt? Het is ook belangrijk om dat op alle niveaus binnen de organisatie helder te maken, om zo de kans op een duurzame samenwerking te vergroten.

3. CASUS BESPREKEN IN KLEINE GROEPJES

Om houvast te bieden bij het opstarten van co-waarderingstrajecten werd er vervolgens in kleine groepjes een aantal cases uitgewerkt aan de hand van de participatief waarden bouwplaat. Het samen doorlopen van de bouwplaat biedt een mogelijkheid om met elkaar in gesprek te gaan. Het is geen stappenplan, maar het geeft handvatten om samen na te denken over de te maken keuzes en de aanpak. Na een groepsdiscussie werden geleerde lessen met de hele groep gedeeld.

De voornaamste conclusies van deze parallelsessie waren:

- > De verschillende 'snelheden' in een participatief traject kunnen dingen compliceren: top-downbesluiten kunnen bottom-upinitiatieven beïnvloeden waardoor deze laatste lastiger worden.
- > Het is van belang dat de organisatie intern in zijn geheel op één lijn zit wanneer er participatie wordt uitgewerkt: op die manier vergroot men de kans van slagen.
- > Open communicatie met een breed netwerk, met inclusieve taal, is van groot belang voor participatieve trajecten.
- > Openheid is niet alleen van belang in de communicatie, maar ook in de wijze waarop een instelling zich opstelt. Het is belangrijk om je 'blinde vlekken' te herkennen en niet uit te gaan van vooroordelen over je gemeenschap. De oplossing hiervoor is simpel: leer je gemeenschap kennen! Stel veel vragen. Probeer aannames te toetsen en uit te stellen door de tijd te nemen en goed te luisteren, want we trekken veel te snel conclusies.
- > Weerstand is een onhandig verpakte wens. Achter een oordeel of emotie zit vaak een behoefte.

3 Co-waarderen in de praktijk, dilemma oefening en gesprek

Deze parallelsessie werd gegeven door Mirjam Sneeuwloper (Reinwardt Academie) en Martijn de Ruijter (Reinwardt Academie), met als gastspreker Alex Bakker, historicus en schrijver. Bakker richt zich op twee heel verschillende thema's uit het Nederlands erfgoed: de Tweede Wereldoorlog en transgendergeschiedenis. Hij bracht een casus in rond het collectioneren van een object gerelateerd aan transgendergeschiedenis. Aan de hand van die concrete casus gingen de deelnemers in gesprek over een aantal stellingen.

1. CASUS: DE BONTJAS VAN AAÏCHA BERGAMIN (1932-2014)

Aaïcha Bergamin was een van de pioniers in de transgendergemeenschap in Amsterdam. Historicus Alex Bakker kon haar op het einde van haar leven verschillende keren interviewen en ook persoonlijke spullen van haar redden - haar bontjas, kledingstukken, juwelen en foto's - die na haar overlijden op de container dreigden te belanden.

Bakker schetst de context van de jaren 50-60, toen transgender nog werd beschouwd als een 'diepgewortelde psychische waan' en de politie repressief en vernederend optrad. Aaïcha was een trotse vrouw en liet zich niet 'de kast injagen'. Ze kreeg dan ook veel negatieve ervaringen te verduren. Later kwamen er geleidelijk meer mogelijkheden en zorg voor transgender personen. Zij was een van de eersten die een operatie kreeg, dankzij de arts Otto de Vaal, en haar geslachtwijziging registreerde in 1973. Aaïcha zocht niet fanatiek de publiciteit op, maar ze was wel zichtbaar en had daarmee impact op de emancipatie van transgender

personen. Aan het einde van haar leven had ze het financieel niet makkelijk en vereenzaamde ze helaas. Bij haar overlijden in 2014 kreeg ze een algemeen graf met slechts een nummer. Alex Bakker organiseerde samen met travestie-artiest Dolly Bellefleur een crowdfunding voor een eigen grafsteen. Een jaar later werd de steen onder grote belangstelling op het graf geplaatst.

Voor de project *Transmission* in 2015 ging het museum gesprekken aan met mensen vanuit verschillende Amsterdamse transgemeenschappen. De oproep tot gesprek bereikte ook Alex Bakker. Hij deelde kennis en inzichten en bood een object van Aaïcha Bergamin aan, een gehavende bontjas, voor de eerste tentoonstelling van dit project.

De bontjas werd opgenomen in de tentoonstelling, maar er bleek een insectenprobleem waardoor de bontjas in de lage zuurstof cel moest en nog enkele keren daarna de vriezer in.

Gedurende de reeks van tentoonstellingen vroeg het museum aan de participanten advies over welke objecten, verhalen en geschiedenissen, een blijvende plek moesten krijgen in de collectie van het museum. Wat de museummedewerkers opviel was dat op nummer één doorgaans het object stond dat het eigen verhaal van de participant vertelt. Op nummer twee veelal het object van een naaste. De derde keuze was minder verbonden met de eigen leefwereld, daarom liet het museum, na beraad, die derde optie zwaarder wegen. Daaruit bleek de bontjas van Aïcha de meest resonerende optie.

Een aantal objecten werden zo opgenomen in de collectie; de bontjas kreeg echter een negatief advies van de collectiecommissie, omwille van de complexiteit van het materiaal. In plaats van een gezamenlijke onderzoekende houding werd het besluit op ondiplomatische wijze gecommuniceerd naar Alex, wat ook lastig was voor de medewerkers die in contact met hem stonden ten aanzien van het project *Transmission*.

2. DILEMMAGESPREKKEN IN DRIE GROEPJES

Stelling: De wensen van de betrokken gemeenschap wegen altijd zwaarder door dan die van de eigen instelling.

- > Niet altijd, er moet wel een weging gebeuren tussen beide belangen. De gemeenschap heeft een bepaalde besliskracht en kan de medewerking of schenking weigeren, maar zo ook de instelling (bv. effect op de collectie, museale regels, maatschappelijk belang). Er zijn meestal verschillende opties om door te spreken.

- > Een gemeenschap bestaat ook uit meerdere stemmen! Aan sommige wensen/verwachtingen kun je voldoen en aan andere misschien niet.
- > Het proces moet beginnen met het uitleggen van de manier van werken, het collectiebeleid enz. Verwachtingen managen van bij het begin (zonder een te restrictief kader op te leggen).
- > Kan er een consensus gevonden worden, een optie die voor iedereen werkt, of niet?
- > Als de objecten niet verworven kunnen worden, dan misschien wel de verhalen. Die zijn toch het belangrijkste en kunnen ondersteund worden door rekwisieten.
- > Opgelet: soms is 'het ding' wel belangrijk en wil de gemeenschap dat het goed bewaard wordt. De verwerving is een vorm van erkenning.
- > Je zou het verhaal kunnen koppelen aan een gelijkaardig object dat je al hebt, maar dan moet de gemeenschap akkoord zijn, want authentiek is het niet.
- > Documenteer de argumenten (waarom wel en niet) en de uiteindelijke beslissing. Misschien veranderen de mogelijkheden na verloop van tijd.

Stelling: Verschillen in waarden en normen moet je altijd bewust bespreken/boven water halen in een co-waarderingstraject.

- > Je kan dat inderdaad best durven te benoemen, maar enkel wanneer het relevant is.
- > Bespreken, maar de ander niet proberen te overtuigen van je eigen waarden en normen!
- > Verwachtingen duidelijk schetsen op voorhand: bv. we zoeken vijf verhalen van mannen en vijf van vrouwen. Het is moeilijker om achteraf bij te sturen.
- > Geef ruimte aan verschillende stemmen, maar wees je bewust dat degenen die reageren op je oproep wellicht de meer activistische/zelfverzekerde stemmen zijn uit die gemeenschap, dat ze niet ieders

mening kunnen vertegenwoordigen. Bovendien: wanneer een gemeenschap onder druk staat, ontstaat er soms wel een dominant narratief.

- > Ook binnen de erfgoedinstelling en/of de focusgroep zelf kunnen verschillende waarden en normen aanwezig zijn.
- > Praktisch/pragmatisch: luister naar allerlei stemmen, maar ga dan met een kleine groep verder in gesprek om uiteindelijk tot een beslissing te komen.

Stelling: Co-waarderingstrajecten kun je niet beoordelen op het eindresultaat, je kunt deze enkel waarderen op de uitvoer van het proces.

- > De vraag is: wat is je doel? De collectie aanvullen of een samenwerking opbouwen? Meestal zijn er meerdere doelen, op korte en langere termijn.
- > Het proces ernaartoe is ook heel belangrijk. Het eindresultaat kan goed zijn, maar het proces kan zeer gemengde gevoelens oproepen hebben, dus heb daar voldoende aandacht voor.
- > Het is eigenlijk een spel, waarvan je op voorhand de regels moet vastleggen. En wiens regels dan? Moet daarover ook geen inspraak zijn? Een interessant concept van Nina Simon (*The Participatory Museum*) is “scaffolding”: het bieden van een duidelijk afgebakend kader voor interactie. Dit is misschien wel de meest complexe vraag bij co-waarderen: wie betrek je wel/niet en wat is het kader?
- > Hoeveel ruimte hebben we als (publieke, gesubsidieerde) erfgoedinstellingen om de spelregels los te laten?
- > Interessante leestip over besluitvorming voor conservatie en presentatie: het decisionmaking model.

3. AFRONDING DILEMMAGESPREK

We vroegen aan de deelnemers om een Mentimeter in te vullen over de vraag: wat was het meest verrassende inzicht? Hierbij enkele antwoorden:

- > Het is heel moeilijk om zonder vooringenomenheid aan een project te beginnen, net zoals een volledig objectieve waardering onmogelijk lijkt.
- > Het is handig om met elkaar spelregels af te spreken, waar je (in overleg) ook weer van kunt afwijken indien nodig.
- > Het museum is de facilitator en niet de kenner.
- > De context van een project maakt een verschil.
- > In co-waarderingstrajecten is het belangrijk om veel ruimte te laten voor meningen en om zachtheid te houden in het gesprek.

Terug naar Alex: hoe ging het verder met de bontjas? Uiteindelijk heeft Alex de spullen van Aaïcha, inclusief de jas, ondergebracht bij IHLIA, de instelling voor LGBTQIA+ erfgoed. Ze blijven dus samen en bovendien in Amsterdam. Daar past het verhaal en ensemble binnen verschillende participatieve trajecten, waar Alex ook bij betrokken is. Eind goed, al goed!

4. CONCLUSIES VAN DEZE PARALLELSESSIE:

- > We moeten ook niet verzamelen om onze depots te vullen, als we er decennialang niets mee doen schieten we daar niets mee op. Misschien past het dan beter ergens anders.
- > Als je als instelling niet gaat verwerven, dan moet je op voorhand wel andere opties klaar hebben liggen. Bijvoorbeeld helpen zoeken naar een andere bewaarnemer. Naast goede communicatie over de redenen natuurlijk.
- > Een participatietraject stopt eigenlijk niet en valt ook niet in een 'project' te vatten. Het is eerder een houding.

4 Co-waarderen bij Red Star Line Museum

Het Red Star Line Museum (RSL) heeft de volgende missie: “Vertrekkend van het historische verhaal over de Europese emigratie via Antwerpen naar Amerika, zetten we aan tot reflectie en dialoog over migratie vroeger, nu en in de toekomst. We doen dit samen met onze bezoekers en toekomstige bezoekers, getuigen en partners.” Het museum bestaat ondertussen tien jaar en heeft van in het begin sterk ingezet op participatief werken, vooral met betrekking tot het verzamelen van biografisch erfgoed (verhalen en persoonlijke bezittingen die een link hebben met het migratieverhaal). Bram Beelaert en Nadia Babazia vertelden tijdens de studiedag over hun aanpak.

1. PARTICIPATIEF VERHALEN VERZAMELEN

Het verzamelen van verhalen gebeurde aanvankelijk vooral projectmatig, bv. in het kader van een tentoonstelling. Toch blijkt een project niet altijd de juiste format om langdurige relaties te ontwikkelen met de verhalen-schenkers; er is uiteindelijk een continue dialoog nodig om te bepalen wat er verder gebeurt met het verhaal. RSL staat nu dus voor de uitdaging om participatie echt structureel te verankeren in de werking. En dat roept nieuwe vragen op.

Wat maakt een oral-historygesprek gelijkwaardig?

- > Als je verhalen uit de community wilt verzamelen is het soms lastig om je helemaal als onderzoeker op te stellen (met een vragenlijst en een onderzoeksvraag). Het is vaak natuurlijker om je te baseren op je eigen interesses. Als je toch met een vragenlijst wilt werken, kun je die ook bespreken met de geïnterviewde: wat willen we behandelen?
- > Mondelinge geschiedenis is idealiter een onderdeel van een bredere samenwerking, waarbij de vertellers ook op andere manieren een stem krijgen bij keuzes in het museum. Geef hen inspraak in de presentatie van de verhalen en de interpretatie ervan.
- > Kan er gelijkwaardigheid zijn, als je allebei een andere rol hebt? Je moet dan elkaar interviewen? De ander moet ook vragensteller kunnen worden. Voorbeeld: een Nederlands project over LGBTQ+ geschiedenis koppelt homomannen van in de zestig aan mannen van in de twintig met als doel een langdurige band tot stand te brengen; er is dan een wederzijdse uitwisseling.

Echte gelijkwaardigheid beloven is moeilijk. Bij RSL staat het interview altijd aan het begin van het traject. Als je verhalen samenbrengt in een expo, dan heb je ook verschillende verwachtingen. Er zijn mensen die het heel belangrijk vinden dat er een neutrale context is, terwijl anderen heel activistisch

willen zijn. RSL zet in op duidelijkheid en duidelijke communicatie over de context en de consequenties van opname in de collectie. Zie hiervoor ook hun [handleiding](#).

Wat is de relatie tussen het verhaal en de objecten?

Bij RSL staan de verhalen centraal. De materiële kant ervan is voor de 'oude' migratie gecanoniseerd. Voor hedendaagse migratie is dat nog veel minder het geval. Twee voorbeelden:

- > In de expo *Destination Sweetheart* was een rugzak te zien van een Erasmusliefde uit Portugal. Nadien vroeg de curator of deze rugzak in de collectie mocht worden opgenomen. De eerste reactie van de man in kwestie was verbazing! Dat toont de discrepantie tussen de waarde die wij als erfgoedwerkers hechten aan de materialiteit en de mensen zelf.
- > Tijdens een waarderingstraject vroeg het museum aan migrantengroepen wat ze zouden bewaren voor de toekomst. Daar kwamen vooral immateriële zaken uit: herinneringen, waarden, tradities, verhalen ... en pas in tweede instantie het materiële.

Vandaar de vraag: is materieel verzamelen niet bij uitstek een museale insteek en moeten we die gehechtheid aan objecten zo centraal blijven zetten? Volgens de deelnemers aan de studiedag is het object uiteindelijk voor veel mensen een toegangspoort tot een verhaal, waardoor het verhaal concreter wordt. Het materiële speelt ook een rol bij het oproepen van herinneringen. Dus we mogen het zeker niet laten vallen!

Verhalen digitaliseren en ontsluiten

Kun je co-waarderen en verhalen verzamelen zonder op lange termijn te blijven samenwerken met de mensen die betrokken waren? Mensen die ooit een interview gaven blijven eigenaarschap houden, maar dat komt wat in conflict met de manier waarop men in de erfgoedsector werkt en met de algemene digitale wereld. Het is dus belangrijk om goede overeenkomsten te maken en een risicoanalyse uit te voeren. RSL probeert aan te geven wat er allemaal mee zou kunnen gebeuren, en het museum communiceert ook helder als het het verhaal opnieuw wil inzetten. Het is belangrijk om een strategie te ontwikkelen om op lange termijn die contacten te behouden. De Open datafilosofie van een museum moet hier goed mee worden afgestemd.

2. HOE MAAK JE MENSEN WARM OM HUN VERHAAL TE DELEN?

RSL heeft van bij de start ingezet op participatieve trajecten. Nadia Babazia deelde tijdens de studiedag graag enkele ervaringen:

- > Een [verhalenbusje](#) dat in Antwerpen rondreed om mensen aan te spreken. Tip van Nadia: stap naar de doelgroep toe en verwacht niet dat mensen je kennen en weten wat je doet. Zo ging RSL in NT2-scholen na hoe een ontmoeting met het museum in hun leertraject past. Die samenwerking loopt vandaag nog verder. RSL heeft daar korte verhalen verzameld en contacten gelegd met mensen.
 - Een object is vaak een fijne opener om ingang te vinden bij mensen. Iets meebrengen dat belangrijk is, thee en koekjes, kinderen maakten tekeningen.

- > Heimweedoos: is een nieuwe methodiek/workshop met als centrale vraag: wat betekent heimwee voor u? Dit gebeurde zonder vooropgestelde vragenlijst: mensen kregen een zakje mee om zelf hun 'heimwee' samen te stellen, vanuit het zintuiglijke. Ze konden er een foto op laten afdrukken of een geur toevoegen. Op basis daarvan zijn veel verhalen uitgewisseld. RSL nam er de tijd voor. Dat is ook hun tip: maak het niet te snel concreet (als in: hoe groot moet de vitrine zijn?). Mensen moeten vaak nog ontdekken dat hun verhaal ertoe doet is en dat hun object belangrijk is.
 - Voor veel mensen met een migratieverhaal staat de blik heel erg op vooruit: een toekomst uitbouwen. Voor hen is het heel betekenisvol en helend om ook even achterom te kunnen kijken.
- > Samen met de Antwerpse Bibliotheek Permeke werkt RSL aan een gedeelde tuin. Dit sluit aan bij het heimweetraject en is gekoppeld aan geuren en verhalen die daarbij horen. RSL maakte kaartjes met herinneringen erop. Dit is een langdurig project samen met een sociale partner. Het gaat immers om een groep kwetsbare vrouwen, die met allerlei vragen kunnen zitten (bijvoorbeeld ook over administratie of de elektriciteitsrekening). Via de sociale partner kunnen ze ook antwoorden op die vragen krijgen. Die samenwerking geeft ook ruimte om dan vanuit het museum echt de erfgoedrol op te nemen.

3. CONCLUSIES EN TIPS VANUIT RSL

- > Belang van een langdurig traject en de tijd nemen. Op die manier kan een meer evenwaardige relatie tot stand komen.
- > Aansluiting vinden bij de doelgroep door naar hem toe te gaan en ook te onderzoeken wat die zou willen.
- > Goede afspraken maken, ook over vertrouwen. Per groep kunnen de afspraken anders zijn: nieuwe deelnemers, nieuwe afspraken.
- > Werken aan erfgoedbewustzijn bij de deelnemers/verhalenschenkers. Zeker ook om hen te laten voelen dat hun verhaal/hun perspectief belangrijk is.
- > Win-win: op langere termijn samenwerken, sommige mensen die ooit hun verhaal schonken zijn nu gids of vrijwilliger.
- > Partnerschappen zijn heel belangrijk: het museum hoeft niet alles alleen te doen. Door slim samen te werken kan het focussen op zijn erfgoedrol.
- > Luisteren, vertrouwen in het proces en flexibel blijven op het moment zelf. Je weet nooit wie er getriggerd wordt door wat. Je moet dat ook kunnen opvangen, je moet daar sensitief op inspelen.
- > Belang van een warme welkom: mensen eerst even laten landen. Thee en koekjes zijn cruciaal. Ze moeten zich welkom voelen, zich gezien voelen en pas daarna kun je beginnen.

Film migratieverhalen met Marokkaanse gastarbeidersvrouwen laat mooi zien hoe zo'n proces gelopen is.

5 Wanneer luister je echt?

Jacqueline van Leeuwen en Tine Hermans van FARO gaven een workshop om een nieuwe methodiek uit te testen: samen de WAS doen. Na een korte inleiding gingen de deelnemers in gesprek. Nadien evalueerden we de methode en bespraken we wat er nog aan zou kunnen verbeteren.

1. WE KIJKEN ALTIJD DOOR EEN BEPAALDE BRIL

Startpunt van deze workshop was de vaststelling dat iedereen van alles over het hoofd ziet. Continu alle prikkels opvangen, interpreteren en beslissingen nemen is immers te zwaar voor onze hersenen. Die staan dan ook het grootste deel van de tijd op spaarstand, zodat ze als het écht belangrijk is energie over hebben om in actie te komen. Daniel Kahneman noemde dat “Systeem 1- en Systeem 2-denken”. Om in dat tweede type denken terecht te komen is er rust en focus nodig. We moeten daar echt moeite voor doen.

Daarnaast zien we dingen niet omdat we er geen kennis over hebben. Een plaatje van een schaakspel is voor velen niet meer dan dat. Iemand met veel kennis van zaken herkent er wellicht meteen een specifieke openingszet in, of een referentie naar een fase in een legendarische wedstrijd.

Kortom: dat we dingen over het hoofd zien is heel begrijpelijk, want het overkomt iedereen. Maar dat ontslaat ons niet van de opdracht om beter ons best te doen om verder te kijken en meer te zien. Dat vraagt vertraging, aandacht en ook, heel belangrijk, de blik van de ander.

Wilt u meer weten over die onbewuste filter in ons brein en zelf eens testen hoe het werkt? Op [deze FARO-pagina](#) vindt u meer informatie.

2. SAMEN DE WAS DOEN

FARO-collega's Jacqueline van Leeuwen en Elien Doesselaere ontwikkelden een nieuwe format om te vertragen en meerdere perspectieven aan het woord te laten. Een kleine groep testte dit format uit in een parallelsessie. Vertrekpunt was een werk van Roger Raveel: *Het verschrikkelijke mooie leven*. In dit Vlaams topstuk is een vogelkooi verwerkt met daarin oorspronkelijk twee levende kanaries. De vraag van de dag was: kunnen we dat werk anno 2024 nog zo tentoonstellen?

Inzet voor debat tussen verschillende perspectieven, zoals: een kind van acht, een Raveelfan, een dierenrechtenactivist, de communicatiemedewerker van het museum en een kanariekwaker.

We zetten de volgende drie stappen:

- > **Waarnemen:** geïnspireerd door Slow Art keken we samen naar het werk, nog zonder de kanaries meteen te zien. We namen onze tijd om kleuren en details aan te wijzen. Zonder te oordelen of we het werk mooi vonden of niet.
- > **Aanknopen:** vervolgens namen de deelnemers een rol op zich (zie hoger). Zij mochten elk een argument inbrengen voor of tegen de kanaries in de tentoonstelling. Een willekeurig aangeduide andere deelnemer moest vervolgens samenvatten en de onderliggende waarde duiden. Die schreven we op een flap. Deze fase is geïnspireerd door de geweldloze communicatie van Marshall Rosenberg.
- > **Samen verder gaan:** de deelnemers mochten in deze fase een voorstel formuleren dat rekening hield met meerdere waarden van de eerste flap. De anderen mochten enkel tussenkomen als ze een fundamenteel bezwaar hadden. Deze fase was gebaseerd op de werkwijze van Sociocratie 2.0. en Deep Democracy.

Aan het einde van de workshop gaven de deelnemers de volgende suggesties:

- > Deze interessante werkvorm vraagt wel om een 'voorwas'. Niet iedereen kan hier zomaar instappen; deelnemers moeten tenminste bereid zijn om hun oordeel even uit te stellen en naar de ander te luisteren.
- > Misschien is het ook goed om de methodiek even te oefenen met toekomstige deelnemers aan de hand van een voorbeeld waar ze zelf minder emotioneel mee verbonden zijn, om pas daarna de casus die je wilt bespreken aan bod te brengen.
- > De tijd ontbrak om helemaal tot een consensus te komen. Maar wellicht was dat ook iets te idealistisch. Net als de echte was moet het wasgoed nog even 'wapperen in de wind'. Dat wil zeggen dat de deelnemers op basis van wat ze hoorden nog wat tijd moeten krijgen om er zelf nog eens goed over na te denken.
- > Deze methodiek zou ook heel interessant zijn om eens met een klas te doen. Het heeft zeker ook educatief potentieel.
- > Er was vraag om nog meer museum-interne perspectieven op te nemen bij deze specifieke casus (conservator-restaurator, bewakingsagent).

3. CONCLUSIE

De WAS is een interessante werkvorm die FARO nu verder gaat ontwikkelen. We gaan op basis van dit stappenplan ook een vormingsdag uitwerken die meer aandacht schenkt aan de achtergronden en de vaardigheden van een moderator.

En hoe het met de kanaries afliep?

Ze waren een maand te zien op de overzichtstentoonstelling in BOZAR in Brussel. Verschillende kanaries wisselden elkaar af, en de diertjes waren volgens hun verzorger niet gestresseerd. Toch kwamen er veel bezorgde reacties van bezoekers. Uiteindelijk heeft men de vogels weggehaald. Zie voor het hele verhaal [deze link](#).

6 Safe(r) en Brave(r) Space

Deze workshop werd gegeven door Aynouk Tan, journalist, curator en Diversity, Equity & Inclusion (DEI) adviseur met een achtergrond in queer activisme, geassisteerd door Mirjam Sneeuwloper (Reinwardt Academie). Het doel van hun workshop was ons leren wat het belang van 'veilige ruimtes' ('safe spaces') is en hoe we dit kunnen toepassen in de praktijk.

1. WAT ZIJN SAFE SPACES?

Safe spaces ontstonden in de zwarte en latino LHBTIQ-gemeenschap in de Verenigde Staten van de jaren 70 en 80 als een plek om te ontsnappen aan de toenmalige racistische, seksistische en homofobe normen van de maatschappij. Het was een plek om te experimenteren met je eigen identiteit zonder beoordeeld te worden. Voor mensen die meer hierover willen weten, werden de docufilm *Paris is Burning* (1990) en de serie *Pose* (2018) aangeraden. Ook inlezen over onderwerpen als privilege, intersectionaliteit, *othering* en *code switching* wordt aanbevolen. Om een veilige plek te creëren voor mensen die buiten de maatschappelijke norm vielen, waren mensen die wel binnen de norm vielen vaak niet welkom in safe spaces.

Aynouk vroeg de groep om te reflecteren over de voordelen en nadelen van uitsluiting t.b.v. een safe space. Bewustzijn over de heersende normen en wat voor gevolgen die hebben is namelijk erg belangrijk.

De essentie van Aynouks lezing was dat culturele instellingen onveilig kunnen zijn voor minderheden door de geldende normen en waarden. Een *safe space* draait deze hiërarchie om: waar een plek voorheen onverwelkomend was voor bepaalde minderheden, is deze nu ineens onverwelkomend voor mensen met privilege die normaal weinig dat gevoel van uitsluiting ervaren. Hetzelfde kan gebeuren bij het samenwerken met gemeenschappen: je zult je instelling moeten aanpassen om deze gemeenschap goed te verwelkomen.

2. NAAR EEN INCLUSIEVE INSTELLING

Om een inclusievere instelling te worden zijn een aantal dingen belangrijk.

- > Let op meer inclusief taalgebruik. Bijvoorbeeld:- vraag aan mensen of ze een partner hebben en ga er niet vanuit dat mensen in een heterorelatie zijn door te vragen of ze een vriend(in) hebben.
- > Ook moet je letten op je aannames omdat deze je taal, humor, educatieprogramma's, media, beeldvorming en instituut in brede zin beïnvloeden. Het belang van zelfkennis kan dus niet onderschat worden.
- > Een belangrijke vraag om jezelf te stellen is dus: 'Welke vragen stel je jezelf (of je organisatie) niet?' Zo kun je achter de heersende normen komen.

Aynouk benadrukt wel dat er bepaalde ervaringen zijn die je nooit kunt hebben of leren en bepaalde vragen die je daardoor ook niet kunt stellen. Een divers team, waarin ook mensen uit verschillende gemeenschappen een gelijke stem krijgen om hun ervaringen te delen, kan helpen om dit probleem te verlichten.

Zo kom je tot een **brave space**: een plek waarbij je accepteert dat je niet alles weet of kunt weten, maar waar je je er wel van bewust bent dat bepaalde normen constant geproduceerd worden, en dat je dan met elkaar duidelijke afspraken maakt over hoe je daarmee omgaat.